

การประยุกต์ใช้ระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วม เพื่อส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนเกษตรกรรายย่อย Participatory Guarantee Systems Application to Organic Farming Extension within Small Farmer Community

สวารค์ มณีโชติ และดุสิต อธินวัดน์*

สาขาเทคโนโลยีการเกษตร คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศูนย์รังสิต ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120

Sawan Maneechoti and Dusit Athinuwat*

Department of Agricultural Technology, Faculty of Science and Technology, Thammasat University,
Rangsit Centre, Khlong Nueng, Khlong Luang, Pathum Thani 12120

Received: March 2, 2019; Accepted: March 24, 2019

บทคัดย่อ

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์พีจีเอสก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2552 ซึ่งในระยะเริ่มต้นมีสมาชิกเกษตรกรรายย่อย ผู้ผลิตพืชผักด้วยระบบเกษตรที่ดีที่เหมาะสม จำนวน 8 ครอบครัวย ต่อมาเพิ่มสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 15 ครอบครัวย จึงมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตพืชผักเป็นเกษตรอินทรีย์ ซึ่งในปี พ.ศ. 2557 มีสมาชิกจำนวน 1 ใน 15 ครอบครัวย ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ IFOAM และ Organic Thailand ด้วยหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สาม อย่างไรก็ตาม ผลผลิตพืชผักอินทรีย์ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ประกอบการและผู้บริโภค สมาชิกที่เหลืออีก 14 ครอบครัวย จึงมีความต้องการได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ถึงแม้ว่าสมาชิกผู้ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แล้ว แต่รับรองมีระยะเวลาครอบคลุมเพียงแค่ 1 ปี การจะทำให้สมาชิกทั้ง 15 ครอบครัวย ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ด้วยหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สาม จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการตรวจรับรองจำนวนมาก ระบบการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม (พีจีเอส) จัดเป็นหนึ่งในเครื่องมือในการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์ให้ได้รับการรับรองมาตรฐาน ด้วยการตรวจเยี่ยมฟาร์ม และตรวจติดตามตนเองภายในชุมชน ซึ่งหลังจากการนำระบบพีจีเอสมาประยุกต์ใช้กับกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ พีจีเอส เป็นระยะเวลา 2 ปี สมาชิกตรวจเยี่ยมฟาร์มของเพื่อนสมาชิกแต่ละฟาร์มตามกระบวนการพีจีเอส ผลการศึกษาพบว่าผู้ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ด้วยระบบพีจีเอส จำนวน 14 ครอบครัวย และอีก 1 ครอบครัวย จะผ่านการรับรองในปีถัดไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดพืชปลูกและระยะเวลาปรับเปลี่ยนที่แตกต่างกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อนสมาชิก ทำให้เกิดความเข้าใจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อย่างถ่องแท้และการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด บ่งชี้ให้เห็นว่าพีจีเอสเหมาะสมกับการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนเกษตรกรรายย่อย ซึ่งมีผลผลิตหลากหลายอย่างละเอียดถี่ถ้วนและส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : กลุ่มรักษาระบบเกษตรอินทรีย์พีจีเอส; ชุมตาบง; พีจีเอส; เกษตรอินทรีย์วิถีพื้นบ้าน; ชุมชนรับรอง

Abstract

The PGS (participatory guarantee system) organic lover group was founded since 2009 with 8 small grower members within the village to produce GAP vegetables. Subsequently, the group has increased to 15 grower members and has changed the production system to be organic farming. Only one member from 15 had been gained organic standard certified by third party certification body of IFOAM and Organic Thailand since 2014. Therefore, their vegetable product was not enough to supply their entrepreneur and consumers. The 14 grower members leftover also required the organic standard certification. Even though, one of the members who has passed the organic farm certification but the certification was covered only 1 year. Besides, organic standard certification for 15 grower members causes very high certification fee each year. PGS is a tool to drive the organic certification by farmer cross checking and monitoring within the community. After 2 years, PGS was applied to the group, the members were cross checked each other farm members and followed the process. We found that 14 grower members could pass organic farm certification by PGS process, and another one would pass in next year depending on crop type and a differential of transition period. It is a result of learning process and participation of farm monitoring made clear understanding and a strict following in the organic standard. This indicated that PGS was suitable for organic farming extension within small farmer community, which carried a little various organic products and promoted a strong sustainable community.

Keywords: PGS organic lover group; Chum Ta Bong; PGS; organic farming folk way; guarantee by the community

1. คำนำ

ปัจจุบันทั่วโลกกำลังให้ความสำคัญกับกระแสสุขภาพ ความปลอดภัยทางอาหาร และการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกษตรอินทรีย์เป็นระบบการเกษตรหนึ่งที่สามารถตอบสนองต่อกระแสดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยมีความพร้อมและเหมาะสมที่สามารถทำเกษตรอินทรีย์ตลอดจนมีศักยภาพการผลิต ผลิตผลและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ได้ อีกทั้งเป็นผู้ส่งออกสินค้าเกษตรและอาหารที่สำคัญเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก แต่การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านมา มุ่งเน้นเพื่อการ

ส่งออก ผู้ผลิตและผู้บริโภคอยู่ห่างกัน จึงต้องผ่านการประกันคุณภาพหรือระบบรับรองจากหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สาม (third party certification system) เท่านั้น (กองวิจัยและพัฒนาการจัดการที่ดิน, 2558) ซึ่งค่าใช้จ่ายในการตรวจรับรองจากหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สามค่อนข้างสูง และระยะเวลาการรับรองมีกรอบเวลากำหนด จำนวนพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์จึงขึ้นอยู่กับงบประมาณสำหรับการตรวจรับรองฟาร์ม การเพิ่มจำนวนพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ จำเป็นต้องเพิ่มงบประมาณ ทำให้เกษตรอินทรีย์ทั่วโลกไม่เกิด

ความยั่งยืนที่แท้จริง ไม่สามารถขยายตัวได้ทันกับสถานการณ์โลกที่มีการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของผู้บริโภคที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (IFOAM, 2009; IFOAM, 2013) อีกทั้งยังเป็นข้อจำกัดสำหรับเกษตรกรรายย่อยที่ทำเกษตรอินทรีย์แบบพื้นบ้านซึ่งมีผลผลิตหลากหลายชนิด อย่างละเล็กละน้อย ทำให้เกษตรกรเหล่านั้นตกจากการสำรวจหรือไม่สามารถเข้าสู่ระบบประกันคุณภาพ ตลอดจนไม่สามารถเข้าสู่ตลาดได้ บางรายล้มเลิกไป (มูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย, 2558ก; มูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย, 2558ข)

สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM) จึงตระหนักถึงปัญหาการรับรองโดยหน่วยตรวจรับรองนี้ เป็นข้อจำกัดทำให้เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถขยายช่องทางตลาดได้ จึงได้ร่วมกับเครือข่ายประเทศต่าง ๆ พัฒนาระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส (participatory guarantee system, PGS) และทดลองนำร่องในประเทศต่าง ๆ บนพื้นฐานการมีส่วนร่วม ทัศนร่วม ความไว้วางใจกัน ความสัมพันธ์แนวราบ ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และกระบวนการเรียนรู้ โดยใช้มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลหรือมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ประจำชาติ ในการรับประกันคุณภาพสินค้าอินทรีย์จากระบบพีจีเอส (IFOAM, 2016) เพื่อขยายฐานการผลิตและสนับสนุนการบริโภคสินค้าอินทรีย์ภายในท้องถิ่นและภายในประเทศ (Chandra, 2014) กระบวนการพีจีเอสเริ่มต้นจากการวิเคราะห์สถานการณ์กลุ่ม การเรียนรู้มาตรฐานเกษตรอินทรีย์และระบบพีจีเอส การรวมกลุ่มเพื่อทำระบบพีจีเอส จัดทำแผนผังฟาร์มและวางแผนการผลิตรวบรวมข้อมูลสมาชิกทุกคน ตรวจสอบฟาร์มตามระบบการรับรองพีจีเอส ขอขึ้นทะเบียนฟาร์มเกษตรอินทรีย์ และการได้รับใบรับรองพีจีเอส (IFOAM, 2014) พีจีเอสจึงเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมในการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนเกษตรกรรายย่อย ในการเพิ่มพื้นที่เกษตรอินทรีย์และเพิ่ม

จำนวนเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์รวมทั้งสามารถยกระดับกลุ่มเกษตรอินทรีย์วิถีพื้นบ้านได้อย่างยั่งยืน (IFOAM, 2015) งานวิจัยนี้จึงนำระบบพีจีเอสมาใช้กับชุมชนเกษตรกรกลุ่มรักษ์เกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู ตำบลสวรรค อำเภอชุมตาบง จังหวัดนครสวรรค์ อย่างบูรณาการ ในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์และเพิ่มจำนวนเกษตรกรรายย่อยผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนเพิ่มสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านระบบการรับประกันคุณภาพ ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศ

2. อุปกรณ์และวิธีการ

2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ เกษตรกรอินทรีย์ ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มรักษ์เกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู ตำบลสวรรค อำเภอชุมตาบง จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 15 ครอบครัว (ทั้งกลุ่ม)

2.2 กระบวนการพีจีเอส

กระบวนการพีจีเอส เริ่มต้นด้วย (1) การให้ความรู้สมาชิกกลุ่มเกี่ยวกับหลักการและองค์ประกอบของระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส รวมทั้งมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ.9000 (Organic Thailand) (2) การให้สมาชิกภายในกลุ่มร่วมวิเคราะห์สถานการณ์กลุ่ม (3) สมาชิกร่วมกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับการควบคุมภายในกลุ่ม (4) กลุ่มจัดระบบควบคุมภายในกลุ่ม (5) ฝึกปฏิบัติให้สมาชิกมีความรู้และประสบการณ์ในการกระบวนการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน (6) การตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อนตามตารางที่กลุ่มกำหนด (7) การติดตามผลและให้คำแนะนำกลุ่ม และ (8) การขึ้นทะเบียนผู้ได้รับการรับรองกับองค์กรจัดระบบ ซึ่งการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีมูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นองค์กรจัดระบบ

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ลงพื้นที่เก็บข้อมูล โดยเก็บทั้งข้อมูลเชิง

ปริมาณและคุณภาพจากเกษตรกรโดยตรง รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และอธิบายผลการวิจัยเชิงพรรณนา

3. ผลการวิจัยและวิจารณ์

การประยุกต์ใช้ระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอสเพื่อการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนเกษตรกรรายย่อย โดยกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย คือ กลุ่มรักษ์เกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 15 ครอบครัว ประกอบด้วยสมาชิกหมู่ 1 จำนวน 1 ครอบครัว หมู่ 3 จำนวน 4 ครอบครัว หมู่ 4 จำนวน 5 ครอบครัว หมู่ 9 จำนวน 3 ครอบครัว และสมาชิกขยายผลจากอำเภอแม่เปินและแม่वंค จำนวน 2 ครอบครัว ซึ่งกลุ่มเกษตรกรนี้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2552 เพื่อผลิตพืชผักปลอดภัยและจำหน่ายให้แก่ผู้ประกอบการ ต่อมาปี พ.ศ. 2557-2559 มีฟาร์มของสมาชิกจำนวน 1 ใน 15 ครอบครัว ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ IFOAM ซึ่งใบรับรองมีระยะเวลาในการรับรอง 1 ปี เมื่อใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ IFOAM ใกล้หมดอายุ จึงยื่นขอการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ.9000 (Organic Thailand) และได้ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ Organic Thailand จากกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งใบรับรองมีระยะเวลาในการรับรอง 1 ปี เช่นเดียวกัน (ISEAL, 2009) อย่างไรก็ตาม การรับรองฟาร์มหรือพื้นที่การผลิตด้วยมาตรฐานเกษตรอินทรีย์โดยหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สาม มักมีค่าใช้จ่ายสูง ซึ่งเป็นภาระของเกษตรกร ถึงแม้ว่าการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ Organic Thailand เกษตรกรไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ก็ตาม แต่ภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายในการตรวจรับรองทั้งสิ้น กรณีนี้การทำให้เกษตรกรทั้ง 15 ครอบครัว ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทุกคนทุกปี

ด้วยหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สาม ภาครัฐจะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากทุกปี และการกระทำดังกล่าวไม่สามารถขยายพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ได้ หากต้องการเพิ่มพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ จะต้องเพิ่มงบประมาณสำหรับระบบการตรวจรับรองและเพิ่มจำนวนหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สาม ขณะที่ระบบพีจีเอสสามารถทำให้เกษตรกรรายย่อยภายในชุมชนรวมกลุ่มกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้และทำความเข้าใจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ กระบวนการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน และระบบรับประกันคุณภาพสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่น่าเชื่อถือ ภายใต้การมีส่วนร่วมร่วมกัน ความไว้วางใจกัน ความสัมพันธ์แนบแน่น ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และกระบวนการเรียนรู้ ทำให้ชุมชนสามารถทำเกษตรอินทรีย์ได้อย่างถูกต้องตามหลักการและมาตรฐานสากลกำหนด (FAO/WHO Codex Alimentarius Commission, 2007; FAO, IFOAM and UNCTAD, 2016) และระบบพีจีเอสยังสามารถเพิ่มพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ได้ด้วยการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน ข้อกำหนด และกติกาของชุมชน อีกทั้งทำให้ฟาร์มหรือพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ของสมาชิกภายในชุมชน ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ต่อเนื่องทุกปี ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ระบบพีจีเอสจึงเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับใช้ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยทำเกษตรอินทรีย์ และรับประกันคุณภาพสินค้าอินทรีย์ของชุมชน จนกระทั่งเข้าสู่ตลาดที่สังคมต้องการได้ (ดุสิต และคณะ, 2559) ซึ่งการประยุกต์ใช้ระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส เพื่อการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชนเกษตรกรรายย่อย มีรายละเอียดดังนี้

3.1 กระบวนการพีจีเอสของกลุ่มรักษ์เกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู จังหวัดนครสวรรค์

กระบวนการพีจีเอสของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู จังหวัดนครสวรรค์ เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน จำนวน 15 ครอบครัว ภายใต้การดูแลของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) ซึ่งเป็นองค์กรที่เลี้ยง และมีมูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย ร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นองค์กรจัดระบบ กระบวนการพีจีเอสของกลุ่มนี้ มีรายละเอียดดังนี้

3.1.1 การจัดเวทีชุมชน กลุ่มเกษตรกรเป้าหมายทั้ง 15 ครอบครัว และเกษตรกรอื่น ๆ ที่สนใจ เจ้าหน้าที่หรือนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ องค์กรที่เลี้ยง และองค์กรจัดระบบ พบปะพูดคุยและร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์กลุ่ม การผลิต การตลาด สถานะความเป็นอินทรีย์ และองค์ความรู้ที่มีอยู่ของกลุ่มเกษตรกร

3.1.2 การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการหลักสูตรที่ 1 สำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ตามหลักเกษตรอินทรีย์สากล และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ประเทศไทย มกษ.9000 (Organic Thailand) ได้แก่ (1) มาตรฐานสินค้าเกษตร เรื่อง เกษตรอินทรีย์ เล่ม 1 : การผลิต แปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตผล และผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ (มกษ.9000 เล่ม 1-2552) และ (2) มาตรฐานสินค้าเกษตร เรื่อง เกษตรอินทรีย์ เล่ม 2 : ปศุสัตว์อินทรีย์ (มกษ.9000 เล่ม 2-2554) (สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2552; สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2554) ทำให้กลุ่มเกษตรกรเรียนรู้หลักการและองค์ประกอบของระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส และการฝึกปฏิบัติการมีส่วนร่วมในการจัดระบบควบคุมภายในกลุ่ม การกำหนดโครงสร้างกลุ่ม มอบบทบาทหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคนภายในกลุ่ม การยอมรับ

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่สมาชิกกลุ่มได้มีส่วนร่วมพัฒนาและยอมรับร่วมกัน การกำหนดกฎเกณฑ์และกติกาควบคุมสมาชิก บทลงโทษในกรณีไม่ทำตาม การกำหนดปฏิญญาการรวมกลุ่ม และการกำหนดการตรวจและรับรองฟาร์มเพื่อน

3.1.3 การกำหนดข้อปฏิบัติและการยอมรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ประกอบด้วย

(1) การกำหนดข้อปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม เป็นภาษาสั้น ๆ ง่าย ๆ ตามหลักการเกษตรอินทรีย์สากล โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ ภูมิสังคม และทรัพยากรในท้องถิ่น ได้แก่ (1) รักษาสมดุลระบบนิเวศ (2) พื้นฟูความสมดุลของดิน (3) หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกชนิด ตลอดห่วงโซ่อาหาร (4) ป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมรอบข้าง (ข้างในออกไปข้างนอก) (5) ไม่ใช้ GMO และการฉวยรังสีกับผลิตผลหรือผลิตภัณฑ์ (6) เลี้ยงสัตว์อย่างมีจริยธรรม (7) ส่งเสริมสุขภาพสัตว์ (8) รักษาความเป็นอินทรีย์ตลอดห่วงโซ่ (ข้างนอกเข้ามาข้างใน) (9) แจ้งสถานะความเป็นอินทรีย์ของผลผลิตและผลิตภัณฑ์ และ (10) ปฏิบัติต่อทุกภาคส่วนอย่างเป็นธรรม เสมอภาค ยุติธรรม

(2) การยอมรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยกลุ่มกำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภายใต้บริบทการทำเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม เป็นภาษาสั้น ๆ ง่าย ๆ โดยอ้างอิงมาตรฐานสินค้าเกษตร เรื่อง เกษตรอินทรีย์ เล่ม 1 (มกษ.9000 เล่ม 1-2552) หรือมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล ได้แก่ (1) ไม่ใช้สารเคมี (2) มีการเก็บเมล็ดพันธุ์ใช้เองกรณีซื้อควรมีการลดความเสี่ยงการปนเปื้อน (3) มีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ของสมาชิกในกลุ่ม (4) มีการปลูกพืชหลากหลาย หมุนเวียน และมีการปลูกพืชหลายระดับ (5) มีการปรับปรุงบำรุงดิน โดยปลูกปุ๋ยพืชสด ใช้ปุ๋ยหมัก ใช้น้ำหมัก (6) ห้ามเผาไหม้ในแปลง (7) มีแนวป้องกันน้ำที่มีสารเคมีภายนอก

(ทางอากาศ) (8) ปัจจัยการผลิตที่เอามาจากภายนอก ต้องได้รับการอนุญาตจากสมาชิก (9) มีการจดบันทึกการผลิต และกิจกรรม (10) ใช้จุลินทรีย์กำจัดแมลง (ใช้สารชีวภัณฑ์ไม่ใช่สารเคมี) (11) เครื่องมือทำการเกษตร ต้องไม่ปนเปื้อน หลังใช้ต้องทำความสะอาด (12) ภาชนะบรรจุต้องแยกใส่ให้ชัดเจน และเขียนชื่อระบุ (13) ภาชนะที่ใช้สำหรับหีบห่อ ห้ามใช้ภาชนะที่เป็นสารเคมี (14) ห้ามมีภาชนะใส่สารเคมีอยู่ในบริเวณแปลง (15) แจ้งสถานะความเป็นอินทรีย์ และ (16) ต้องมีบ่อพักน้ำ ในแปลงที่มีน้ำปนเปื้อนไหลผ่าน ตลอดจนการกำหนดวิธีการในการควบคุมตรวจสอบสมาชิกเกษตรกรผู้ผลิตให้ปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และข้อปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม ให้สอดคล้องกับสภาพการผลิต ขนาดฟาร์ม เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละท้องถิ่น

3.1.4 การจัดระบบควบคุมภายในกลุ่ม โดยการทำหนดบทบาทหน้าที่ดังนี้ ประธาน เลขานุการ ผู้ประสานงาน เภรณูญิก และคณะกรรมการ จากนั้นกลุ่มแต่งตั้งผู้ตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน 3 ทีม และวางแผนการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน ปีละ 4 ครั้ง ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชและสัตว์ที่เลี้ยง รวมทั้งกำหนดขั้นตอนกระบวนการให้การรับรองการผลิต “เกษตรอินทรีย์” โดยการมีส่วนร่วมตัดสินใจจากคณะกรรมการกลุ่ม ตลอดจนกำหนดกฎเกณฑ์และกติกาคควบคุมสมาชิก เงื่อนไขการรับสมัครสมาชิก และกำหนดบทลงโทษ กรณีที่สมาชิกฝ่าฝืน (หากมี) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (1) ชื่อสัตย์ โปร่งใส (2) ยอมรับการติดตามของสมาชิก (มติที่ประชุมกลุ่ม) (3) มีการประชุมทุกวันอังคารแรกของเดือน (เวลา 09:00-12:00 น.) (4) การรับสมัครใหม่ ต้องให้สมาชิกในกลุ่มรับรอง 3 คน (5) สมาชิกเข้าใหม่ ต้องเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม 5 ครั้ง ติดต่อกัน (6) สมาชิกต้องปฏิบัติตามมาตรฐานที่กำหนด และ (7) ต้องยอมรับให้ผู้ตรวจเข้าไปตรวจแปลง

3.1.5 การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตรที่ 2 สำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ในการฝึกปฏิบัติตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน เพื่อให้มีความรู้และประสบการณ์ การกระบวนการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน การกำหนดบทบาทของผู้ตรวจและผู้ที่ได้รับการตรวจได้อย่างถูกต้อง สมาชิกทุกคนถึงจะไม่ได้เป็นผู้ตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน ก็จะต้องเข้าใจมาตรฐานการตรวจ คุณสมบัติผู้ตรวจประเมิน การเตรียมแผนการตรวจประเมิน ขั้นตอนการตรวจฟาร์ม การใช้รายการตรวจประเมินหรือ checklist ต่าง ๆ และการสรุปผลการตรวจประเมิน จนถึงการตัดสินใจให้การรับรองการรวบรวมผลการตรวจฟาร์มของสมาชิกทุกคน บันทึกในรูปแบบสรุปการตรวจฟาร์มประจำปี

3.1.6 สมาชิกแต่ละคนเขียนใบสมัครเข้าร่วมโครงการ และเขียนแผนการผลิต เพื่อให้ผู้ประสานงานกลุ่มจัดทำเป็นฐานข้อมูลสมาชิก และขอขึ้นทะเบียนกลุ่มกับมูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย ด้วยระบบออนไลน์ www.pgs-organic.org หรือทางไปรษณีย์

3.1.7 การตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อนหลังจากการฝึกอบรมทั้ง 2 หลักสูตรแล้ว แต่ละกลุ่มวางแผนการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน และแต่งตั้งผู้ตรวจฟาร์มของสมาชิกแต่ละราย และแจ้งสมาชิกทราบ กำหนดการตรวจเยี่ยมฟาร์มแต่ละรอบ สมาชิกทุกคนร่วมการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน สำหรับการตรวจฟาร์มครั้งแรกและการสรุปผลจะมีทีมงานมูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ/หรือเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำ เมื่อตรวจเยี่ยมฟาร์ม 4 ครั้ง/ฟาร์มแล้ว กลุ่มจัดประชุมนำผลการตรวจทุกฟาร์มและตัดสินใจให้การรับรอง

3.1.8 การขึ้นทะเบียนผู้ได้รับการรับรองผู้ประสานงานกลุ่มตรวจสอบความถูกต้องของเอกสารผู้ผ่านการรับรองทุกฟาร์ม จากนั้นนำผลการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อนเฉพาะผู้ผ่านการรับรอง

ประจำปีกรอกในแบบฟอร์มขอขึ้นทะเบียนผู้ผ่านการรับรองกับมูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย ทางระบบออนไลน์ www.pgs-organic.org หรือทางไปรษณีย์ มูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทยทวนสอบความถูกต้องของกระบวนการกลุ่มและความถูกต้องของเอกสาร ออกใบรับรองเกษตรอินทรีย์ให้กับผู้ผลิตเป็นรายบุคคล ซึ่งใบรับรองมีอายุ 1 ปี

3.2 ผลของการใช้พีจีเอสส่งเสริมเกษตรกรในการเข้าสู่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์

เมื่อนำกระบวนการพีจีเอสมาใช้ในการส่งเสริมสนับสนุนการทำเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจเกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิก 15 ครอบครัว เริ่มต้นจากการจัดเวทีชุมชน การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการหลักสูตรที่ 1 การกำหนดข้อปฏิบัติและการยอมรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การจัดระบบควบคุมภายในกลุ่ม การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการหลักสูตรที่ 2 การตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน และการขึ้นทะเบียนผู้ได้รับการรับรอง ทำให้สมาชิกทุกคนเข้าร่วมกระบวนการพีจีเอส และส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการผลิตเกษตรอินทรีย์ ดังนี้

3.2.1 การวางแผนการผลิตตามความต้องการของตลาด สมาชิกแต่ละคนจาก 15 ครอบครัว จัดทำใบสมัครเข้าร่วมโครงการ วางแผนการผลิตอย่างเป็นระบบร่วมกันภายในกลุ่ม และสำรวจสถานะความเป็นอินทรีย์ของสมาชิกทุกคน ส่งผลให้เกิดการจัดการด้านการตลาดที่ง่ายขึ้น กรณีตลาดต้องการผลผลิตพืชบางชนิดจำนวนมาก เป็นกรณีพิเศษ สมาชิกจะร่วมกันผลิตพืชผลนั้น ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาด กรณีตลาดเข้าสู่ภาวะปกติ สมาชิกจะวางแผนการผลิตร่วมกัน เพื่อไม่ให้เกิดเหตุการณ์ผลผลิตล้นตลาด เกษตรกรไทยมักประสบปัญหาในมิติผลผลิตภาพ (productivity) อยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ ส่งผลให้มีรายได้ต่ำตามไปด้วย เนื่องจากขาดความรู้และการปรับตัวด้านการตลาด

สำหรับวางแผนการผลิต (ฤทัยชนก, 2556) ซึ่งการวางแผนการผลิต การจัดการ และการตลาด เป็นหัวใจสำคัญของการทำการเกษตรยุคใหม่ (อภิชาติ, 2561) สอดคล้องกับ ยิ่งศักดิ์ และคณะ (2560) ที่กล่าวว่านอกจากการวางแผนการผลิตมีความเชื่อมโยงกับการตลาดโดยตรงแล้ว การวางแผนการผลิตยังมีความสัมพันธ์ต่อปริมาณการใช้ปัจจัยการผลิตภายในท้องถิ่นและปัจจัยการผลิตภายนอกท้องถิ่น สำหรับใช้ตัดสินใจในการลงทุนการผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตคุณภาพที่มีปริมาณเพียงพอ ตามความต้องการของตลาด คู่แข่งกับการลงทุน มีคุณภาพและปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม จากนั้นผู้ประกอบการนำข้อมูลส่วนบุคคล แผนการผลิตของสมาชิกแต่ละคน และสถานะความเป็นอินทรีย์จัดทำฐานข้อมูลสมาชิก เพื่อขอขึ้นทะเบียนออนไลน์กับมูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1

3.2.2 องค์ความรู้ในกระบวนการผลิต

เกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกร หลังจากการใช้กระบวนการพีจีเอสทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการผลิตเกษตรอินทรีย์ระหว่างสมาชิกเกษตรกร ซึ่งสามารถจัดแบ่งกลุ่มองค์ความรู้ในกระบวนการผลิตเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรกลุ่มนี้ได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การจัดการดิน สมาชิกเกษตรกรใช้วิธีการเตรียมแปลง โดยการไถรถไถพรวน และแรงงานคน การปรับปรุงบำรุงดิน ด้วยการใส่ปุ๋ยหรือสารปรับปรุงดิน ได้แก่ มูลวัว มูลหมู มูลไก่ แกลบ ฮอร์โมนไซ ฮอร์โมนมะละกอ ฟางข้าวหมัก น้ำหมักหน่อกล้วย ฮอร์โมนต้นกล้วย ปุ๋ยชีวภาพ มูลไก่อัดเม็ด ฮอร์โมนรอกหมู ฮอร์โมนนม ปุ๋ยหมอดิน น้ำหมักผลไม้ น้ำหมักหอยเชอรี่ (ตารางที่ 2) โดยแหล่งที่มาของปุ๋ยและสารปรับปรุงดินเหล่านี้ มีแหล่งที่มาทั้งในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น ได้แก่ จากการหมักขึ้นเพื่อใช้เอง จากฟาร์มของคนในหมู่บ้าน

และร้านค้าปัจจัยการผลิตทางการเกษตร เป็นต้น บ่งชี้ให้เห็นว่าระบบการผลิตพืชอินทรีย์ของสมาชิกบางคน มีความเสี่ยงด้านการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกฟาร์ม ซึ่งมีความจำเป็นต้องทราบที่มาของปัจจัยการผลิตนั้น ๆ ตาม มกษ.9000 ตลอดจนการใช้มูลสัตว์ในกระบวนการผลิตเกษตรอินทรีย์ต้องผ่านการหมักให้สมบูรณ์ก่อน จึงนำมาใช้ได้สอดคล้องกับ ธารง (2550) ที่กล่าวว่าปัญหาของเกษตรกรผู้ปลูกผักที่ไม่ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ประกอบด้วยการใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้มาจากระบบการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ การ

ปลูกพืชซ้ำชนิดกันในพื้นที่เดิม การใช้ปุ๋ยเคมีฮอร์โมนพืชสังเคราะห์ และการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับ ณิชชา และคณะ (2556) ซึ่งรายงานว่าการรื้อยละ 63 มีข้อจำกัดในการปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับน้อย คือ ปฏิบัติตามมาตรฐานไม่ได้ 0-8 ข้อ จาก 24 ข้อ ขณะที่เกษตรกรรื้อยละ 37 มีข้อจำกัดในการปฏิบัติตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับมาก คือ ปฏิบัติไม่ได้มากกว่า 8 ข้อ ขึ้นไป จาก 24 ข้อ

ตารางที่ 1 แผนการผลิตของสมาชิกกลุ่มรักษ์เกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู จังหวัดนครสวรรค์

ฟาร์มที่	ชนิดพืชปลูก	วันสุดท้ายที่เลิกใช้สารที่ห้ามใช้	สถานะปัจจุบันของแปลง
1	ข้าว ผัก ตะไคร้ โหระพา พริก กระเจี๊ยบเขียว พักทอง มะกรูด	2552	อินทรีย์ รับรองโดยกรมวิชาการเกษตร
2	ข้าว อ้อย อินทผลัม น้อยหน่า ฝรั่ง ใฝ่กิมซุง มะม่วง ทุเรียน มังคุด ลำไย ลิ้นจี่ ถั่วพู ถั่วงอกยาว กล้วยน้ำว่า มะละกอ โหระพา พริก	2559	ระยะปรับเปลี่ยน
3	หน่อไม้ มะละกอ แดง กล้วย โหระพา พริก ตะไคร้	2560	ระยะปรับเปลี่ยน
4	โหระพา ตะไคร้ กระเจี๊ยบ อ้อย ถั่วงอกยาว พริก กล้วย มะขามเทศ	2558	ระยะปรับเปลี่ยน
5	ข้าว กล้วย ส้มโอ ขนุน พริก โหระพา ข่า ตะไคร้ มะขาม พุง ส้มโอ มันสำปะหลัง	2556	ระยะปรับเปลี่ยน
6	มะขามป้อม พุทรา น้อยหน่า ตะไคร้ พริก กล้วย มะม่วง ใฝ่กิมซุง โหระพา	2560	ระยะปรับเปลี่ยน
7	พริก โหระพา ตะไคร้ สับปะรด ข้าว กล้วย ส้มโอ ข้าวโพด ใฝ่ ถั่ว ชะอม อ้อย	2560	ระยะปรับเปลี่ยน
8	ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง	2558	ระยะปรับเปลี่ยน
9	กล้วยหอมทอง ลองกอง ลำไย ลิ้นจี่ มะละกอ ผักหวานป่า เงาะ มังคุด ทุเรียน พริก ตะไคร้ โหระพา หญ้าเนเปียร์ ข้าว	2558	ระยะปรับเปลี่ยน
10	พริก ตะไคร้ หยวก พริกแดงจินดา	2558	ระยะปรับเปลี่ยน
11	ตะไคร้ มะนาว พักทอง กระเจี๊ยบเขียว แก้วมังกร มันสำปะหลัง ตะไคร้ อ้อย ข้าวโพด	2558	ระยะปรับเปลี่ยน
12	ถั่วงอกยาว พริก ตะไคร้ โหระพา ใฝ่กิมซุง ข่า หน่อไม้ฝรั่ง กล้วย ข้าว	2556	ระยะปรับเปลี่ยน
13	มะขามป้อม ข้าวโพด โหระพา มะนาว กล้วย ตะไคร้ ข้าง พริก ดาวเรือง อ้อย ข่า	2559	ระยะปรับเปลี่ยน
14	โหระพา มะนาว กล้วย ตะไคร้ ข้าง พริก ดาวเรือง อ้อย ข่า	2559	ระยะปรับเปลี่ยน
15	พริก	2559	ระยะปรับเปลี่ยน

ตารางที่ 2 วิธีการเตรียมและการใช้สารสกัดหรือน้ำหมักจากธรรมชาติ

สารสกัดหรือน้ำหมัก	วิธีการเตรียมและการใช้
น้ำหมักหนอกกล้วย	หนอกกล้วย ไข่ไก่ทั้งเปลือก กล้วย กากน้ำตาล หมักรวมกัน 30 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นลำต้น ใบ และดิน
น้ำหมักผลไม้	กากน้ำตาล มะละกอ กล้วย ส้มโอ/แตงสุก หมักรวมกัน 30 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น
ฮอว์โมนธรรมชาติ	พด.2 พักทอง กล้วย มะละกอ สับปะรด หมัก 90 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นลำต้นและดิน
น้ำหมักสะเดา	สะเดา กากน้ำตาล หรือ สะเดา บอระเพ็ด กากน้ำตาล หมัก 90 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น
น้ำหมักมังกุด	หมาก มังกุด มะยมหวาน หมักกับน้ำทิ้งไว้ 60 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 150 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น
น้ำส้มควันไม้	เผาถ่านเพื่อเอาน้ำส้มจากการเผาไม้ การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น
น้ำหมักปลา	ไส้ปลาวัว ปลาตะเพียน กากน้ำตาล หมัก 90 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น
น้ำหมักหอยเชอรี่	หอยเชอรี่ กากน้ำตาล หมัก 90 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น
น้ำหมักผักกูด	ผักกูด สะเดา หางไหลแดง หนอนตายหยาก หมัก 60 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น
ฮอว์โมนไข่	ไข่ไก่ แบ่งขาวหมาก หมัก 30 วัน การใช้ ผสมน้ำ อัตราส่วน 100 ซีซี : น้ำ 20 ลิตร พ่นใบและลำต้น

(2) การใช้สารกำจัดศัตรูพืช สมาชิกเกษตรกรหยุดใช้สารเคมีสังเคราะห์ทุกชนิดและใช้วิธีทางชีวภาพ เช่น จุลินทรีย์ สารสกัดสมุนไพร และน้ำหมักต่าง ๆ ในการควบคุมแมลงศัตรูพืช ได้แก่ น้ำหมักผักกูด น้ำหมักหนอนตายหยาก น้ำหมักกลอย น้ำหมักไหลแดง น้ำส้มควันไม้ น้ำหมักสะเดา น้ำหมักบอระเพ็ด น้ำหมักกระเจียว น้ำหมักมังกุด และ พด.7 ส่วนการควบคุมโรคพืช เกษตรกรกลุ่มนี้นิยมใช้ไตรโคเดอร์มา น้ำหมักหนอนตายหยาก น้ำหมักหางไหล และน้ำหมักผักกูด และใช้วิธีกลในการกำจัดวัชพืช ได้แก่ ตัด ถาง และถอน เป็นต้น

นอกจากนี้เกษตรกรยังใช้สารสกัดหรือน้ำหมักจากธรรมชาติ ส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืช ได้แก่ น้ำหมักหนอกกล้วย น้ำหมักผลไม้ ฮอว์โมนธรรมชาติ น้ำหมักปลา น้ำหมักหอยเชอรี่ และฮอว์โมนไข่ ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางที่ 2

(3) แหล่งที่มาของเมล็ดพันธุ์และพันธุ์พืช ส่วนใหญ่เกษตรกรเก็บเมล็ดพันธุ์และ/หรือท่อนพันธุ์พืชไว้ใช้เอง จึงเกิดการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ภายในชุมชน บางส่วนซื้อเมล็ดพันธุ์มาจากร้านค้าภายในหมู่บ้านและ/หรือร้านค้าภายในจังหวัด

(4) การจัดการน้ำ เกษตรกรใช้แหล่งน้ำจากการขุดสระในพื้นที่ของตนเอง โดยส่วนใหญ่เกษตรกรมีสระน้ำ 1-2 สระ ภายในฟาร์มของตนเอง นอกจากนี้ยังมีการใช้น้ำจากชลประทาน บ่อบาดาล และฝายชะลอน้ำ สำหรับสมาชิกที่ใช้น้ำจากชลประทานและฝายชะลอน้ำ จะทำการพักน้ำก่อนนำมาใช้ในระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์

(5) การป้องกันมลพิษทางอากาศ ดิน และน้ำ เกษตรกรมีแผนการป้องกันการปนเปื้อนของสารเคมี คือ การปลูกพืชทำแนวกันชนระหว่างแปลง โดยพืชที่ใช้ปลูกเป็นแนวกันชน ได้แก่ หญ้าแฝก และหญ้าเนเปียร์ เป็นต้น และระหว่างแปลงที่ติดกับการทำเกษตรเคมี จะทำคันกันน้ำ

(6) การจัดการเก็บเกี่ยวและการตลาด การเก็บเกี่ยวผลผลิตภายในแปลง มีทั้งเก็บเองและจ้างแรงงานคนช่วยเก็บ ส่วนข้าวจะใช้รถเกี่ยวข้าว ช่วยเก็บแทนแรงงานคน ในด้านการตลาดเมื่อได้ผลผลิตเกษตรกรจะนำมาขายเองตามตลาดนัดในชุมชน ขายเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน และการรวบรวมผลผลิตออกมาขายให้พ่อค้าคนกลาง ผู้ประกอบการ และบริษัทเอกชน โดยจำหน่ายในนามของกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีกล้วยที่ส่งขายตรงให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผักเกษตรอินทรีย์ ส่วนข้าว มันสำปะหลัง และข้าวโพด ขายที่ลานรับซื้อผลผลิตภายในชุมชน

3.2.3 การผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ หลังจากการใช้กระบวนการพีจีเอส และฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 หลักสูตร กลุ่มวิสาหกิจเกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู แต่งตั้งผู้ตรวจฟาร์มของสมาชิกแต่ละคนและวางแผนการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน พร้อมแจ้งสมาชิกทราบกำหนดการตรวจเยี่ยมฟาร์มแต่ละรอบ สมาชิกทุกคนร่วมการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน ซึ่งกลุ่มมีแผนงานตรวจประเมินกันทุก 3 เดือน (4 ครั้ง/ปี) ผลการตรวจฟาร์มและการรับรองของสมาชิกจากการสรุปผล

ร่วมกันกับสมาชิกทุกคน พบว่าสมาชิกทุกคนจำนวน 15 คน ผ่านการรับรองตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์พีจีเอส โดยแบ่งออกเป็น 4 กรณี ได้แก่ (1) สมาชิก 1 คน ได้รับการยกเว้นระยะปรับเปลี่ยนและได้รับใบรับรองทันที เนื่องจากสถานะปัจจุบันของสมาชิกรายนี้อยู่ในช่วงการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ Organic Thailand จากหน่วยตรวจรับรองบุคคลที่สามของภาครัฐ กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงไม่จำเป็นต้องมีระยะปรับเปลี่ยน (2) สมาชิก จำนวน 10 คน ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ.9000 ด้วยกระบวนการพีจีเอส ตามการปฏิบัติในฟาร์มอย่างถูกต้องตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ.9000 และมาตรฐานสากล ซึ่งได้รับใบรับรองเมื่อพ้นระยะปรับเปลี่ยน 6 เดือน ในวันที่ 30 เมษายน 2561 เนื่องจากได้รับการลดระยะปรับเปลี่ยนจาก 1 ปี เหลือเพียง 6 เดือน เพราะเป็นผู้ผลิตที่ไม่ได้ใช้สารเคมีสังเคราะห์และปัจจัยการผลิตที่ขัดต่อมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ.9000 และมาตรฐานสากลมานานกว่า 3 ปี โดยมีสมาชิกและบุคคลที่สำคัญในท้องถิ่นให้การรับรองการปฏิบัติในแปลงตลอด 3 ปีที่ผ่านมา (3) สมาชิก จำนวน 3 คน ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ.9000 ด้วยกระบวนการพีจีเอส ตามการปฏิบัติในฟาร์มอย่างถูกต้องตามมาตรฐานสากลและตามระยะเวลาที่กำหนด (ผ่านระยะปรับเปลี่ยน 1 ปี) ซึ่งได้รับใบรับรองเมื่อพ้นระยะปรับเปลี่ยน (30 ตุลาคม 2561) และ (4) สมาชิก จำนวน 1 ราย ทำสวนไม้ผล ซึ่งผ่านการตรวจประเมิน แต่มีระยะปรับเปลี่ยน 18 เดือน ตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ.9000 และมาตรฐานสากล และจะได้ใบรับรอง 30 เมษายน 2562 แสดงให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของสมาชิกเกษตรกรภายใต้วิสัยทัศน์ร่วมกันและกระบวนการพีจีเอส ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และกระบวนการผลิตเกษตรอินทรีย์ ภายใต้ระบบ

การรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส ก่อให้เกิดความโปร่งใส ความไว้วางใจ และความสัมพันธ์แนวราบตลอดจนก่อให้เกิดความสามัคคีภายในชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน จัดเป็นการส่งเสริมและขยายผลการทำเกษตรอินทรีย์ภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์แห่งชาติ พ.ศ. 2560-2564 ซึ่งมีเป้าหมายในการเพิ่มพื้นที่เกษตรอินทรีย์ไม่น้อยกว่า 600,000 ไร่ จำนวนเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์ไม่น้อยกว่า 30,000 ราย และการเพิ่มสัดส่วนตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ในประเทศต่อตลาดส่งออก โดยให้มีสัดส่วนตลาดในประเทศร้อยละ 40 ต่อตลาดส่งออกร้อยละ 60 รวมทั้งยกระดับกลุ่มเกษตรอินทรีย์วิถีพื้นบ้านเพิ่มขึ้น พีจีเอสจึงจัดเป็นหนึ่งในกระบวนการที่สามารถเพิ่มพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์และเพิ่มจำนวนเกษตรกรอินทรีย์ได้ด้วยกลไกของเกษตรกรเอง ซึ่งสามารถขยายผลให้เกิดตลาดสีเขียวภายในชุมชนและจัดว่าเป็นการยกระดับกลุ่มเกษตรอินทรีย์วิถีพื้นบ้านให้ได้รับการรับประกันคุณภาพสินค้าอินทรีย์อย่างยั่งยืน

การรวมกลุ่มเป็นการคัดกรองและสร้างสภาวะความตกลงปลงใจร่วมกัน (agreement state) เพื่อขับเคลื่อนการทำงานที่มีเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจนมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ เกษตรอินทรีย์เป็นแนวทางที่ขับเคลื่อนโดยปัจเจกบุคคล จึงทำให้ไม่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงมากนัก ดังเช่นที่มีการแลกเปลี่ยนจากเกษตรกรผู้เข้าร่วมในเวที National PGS Forum ว่า ระบบการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมนี้ จะทำให้เกษตรกรในระบบเกษตรอินทรีย์จะต้องเหนื่อยขึ้นไปอีก แต่เป็นการมีกำลังใจที่จะเหนื่อยต่อ เพื่อที่จะต่อสู้ร่วมกันอย่างมีความหวัง เพื่อให้เพื่อนสมาชิกเกษตรกรในกลุ่ม ที่ยังไม่ได้รับการรับรองให้สามารถเข้าสู่ระบบการรับรองได้ร่วมกัน (กองวิจัยและพัฒนาการจัดการที่ดิน, 2558) กระบวนการ

กลุ่มภายใต้ระบบพีจีเอสนี้ จึงถือเป็นการพัฒนาชุมชนในอีกทางหนึ่ง ซึ่งไม่ทำให้มีแต่ผู้ที่แข็งแรงเท่านั้นที่อยู่รอดได้ แต่มีระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับผู้ที่ยังไม่พร้อมหรือยังอ่อนแออยู่ ให้สามารถอยู่รอดและเติบโตต่อไปได้ การรวมกลุ่มสามารถสร้างระบบในการตรวจสอบคุณภาพการผลิต และรับรองมาตรฐานสินค้าระหว่างกันได้ ผ่านกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วม (สมาพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ, 2558) ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ เริ่มต้นจาก “การจัดเงื่อนไขของกระบวนการเรียนรู้” ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญ คือ การทำให้ทุกคนเกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย

(1) การบรรยาย เพื่อนำสู่ความเข้าใจเชิงข้อมูลและแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ลักษณะของการบรรยายจะใช้การสื่อสารสองทาง (two-way communication) คือ ทั้งให้ข้อมูล สารความรู้จากวิทยากรในด้านมาตรฐาน กระบวนการผลิตและการยื่นขอรับรอง เทคโนโลยีชีวภาพ ด้านพืช ด้านข้าว ตลอดจนช่องทางการตลาดและการจำหน่ายสินค้า ที่ผ่านการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส การถามความเห็น การโต้แย้งทางความคิด และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์เดิมของผู้เข้าร่วม การบรรยายจะเกิดการรับฟัง ก็ต่อเมื่อผ่านการละลายพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมและสร้างข้อตกลงร่วมกันของกระบวนการเรียนรู้ (บุญธรรม, 2540)

(2) การลงมือปฏิบัติ ผ่านการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดการลงมือปฏิบัติจริง พร้อมกันกับการจัดทำมาตรฐานและข้อกำหนดมาตรฐานพีจีเอสของกลุ่ม การตรวจเยี่ยมแปลงซึ่งเป็นการเรียนรู้จากแปลงเกษตรจริง (peer review) สร้างการเรียนรู้แบบจดจำได้จากการลงมือปฏิบัติ หรือประสบการณ์ที่เคยทำมาก่อน ที่สำคัญ คือ มีการให้กำลังใจกัน ในการตรวจเยี่ยมแปลงด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาระบบตรวจรับรองให้

มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น (UNCTAD, FAO and IFOAM, 2012; UNCTAD-UNEP CBTF, 2016)

ปัจจุบันกระบวนการกลุ่มของสหกรณ์และระบบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมพีจีเอส สามารถสร้างอาชีพและรายได้ให้ชุมชน และผลสำเร็จที่สำคัญยิ่ง คือ การดึงคนในชุมชนให้กลับมาสามารถทำมาหากินในชุมชน โดยกว่าร้อยละ 50 ของคนที่อพยพไปทำงานต่างจังหวัดและในกรุงเทพฯ ได้กลับมาร่วมในวิถีการผลิตเกษตรอินทรีย์ของเครือข่าย ผลจากรูปธรรมของ “ตลาดเขียว” ที่สร้างแรงบันดาลใจให้กับคนในชุมชนให้สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ และสร้างสังคมครอบครัวและชุมชน ให้อยู่ในถิ่นฐานบ้านเกิดได้ นอกจากนี้ ความสำเร็จเล็ก ๆ แต่ก็มีความสำคัญ คือ การเปลี่ยนวิถีการบริโภคของชุมชน จากครัวเรือนที่ต้องซื้อข้าวบริโภคจนสามารถผลิตข้าวอินทรีย์ที่ปลอดภัยไว้บริโภคเองในชุมชน ตลอดจนมีผลิตผลพืชผัก ผลไม้ พืชหลังนา และเนื้อสัตว์ไว้บริโภคเองในครัวเรือนและ/หรือสำหรับแลกเปลี่ยนกับเพื่อนสมาชิกภายในชุมชนถึงร้อยละ 90 อีกร้อยละ 10 ส่วนที่เหลือเป็นการซื้อหาจากภายนอก เช่น เนื้อสัตว์ และเครื่องปรุงต่าง ๆ (สรรธรรมและคณะ, 2561) นับสำคัญของระบบพีจีเอสต่อการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย เห็นได้จากทั้งแนวคิดและภาคปฏิบัติของหลายหน่วยงานที่ขับเคลื่อนและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพีจีเอส ซึ่งเป็นการอุดช่องว่างของปัญหาสินค้าเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความไม่น่าเชื่อถือของระบบตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ปัญหาปริมาณผลผลิตที่ไม่เพียงพอและไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาด ปัญหาการไม่สามารถขยายพื้นที่เกษตรอินทรีย์ได้ตรงตามเป้าหมาย ฯลฯ ทั้งนี้ระบบพีจีเอสในการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ในยุค Thailand 4.0 จึงไม่ใช่การเติบโตแบบโดดเดี่ยว คือ ปล่อยให้คนที่เข้มแข็ง

เท่านั้นที่จะอยู่รอดในสังคมแห่งการแข่งขัน โดยปล่อยคนที่อ่อนแอทิ้งไว้ข้างหลัง หากแต่เป็นระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมที่เกิดจากการริเริ่มของกระบวนการทางสังคมภายในชุมชน เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรมในสังคม และไม่ใช่การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี นวัตกรรม หรือมาตรฐานการส่งออก ที่ถูกออกแบบมาจากภายนอกแล้วมากำกับเกษตรกรให้ต้องยอมรับหรือปฏิบัติตาม แต่กระบวนการพีจีเอสจำเป็นต้องพัฒนามาตรฐานและกระบวนการกลุ่มที่สอดคล้องกับบริบทของกลุ่มหรือเครือข่าย การออกแบบวิธีการจัดการเกษตรอินทรีย์ การรวบรวมผลผลิตในชุมชนสู่ตลาด การจัดการอนุรักษ์เมล็ดพันธุ์ท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เทคนิค นวัตกรรมภูมิปัญญาชาวบ้านที่จะเอื้อประโยชน์ต่อระบบกลุ่ม และการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่สอดคล้องกับวิถีของท้องถิ่นแต่ดำเนินการอย่างเป็นระบบ

4. สรุป

การนำระบบพีจีเอสมาใช้กับชุมชนเกษตรกรกลุ่มรักษ์เกษตรอินทรีย์พีจีเอส บ้านปางงู ตำบลสวรรคต อำเภอดงตาล จังหวัดนครสวรรค์ อย่างบูรณาการ เพื่อให้ความรู้สมาชิกกลุ่มเกี่ยวกับหลักการและองค์ประกอบของระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วมพีจีเอส มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ มกษ. 9000 (Organic Thailand) รวมทั้งการฝึกปฏิบัติให้มีประสบการณ์ในการตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อน จนกระทั่งกลุ่มเกษตรกรสามารถตรวจเยี่ยมฟาร์มเพื่อนตามระบบควบคุมภายในของกลุ่ม ทำให้สมาชิกในกลุ่มทุกคนผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์พีจีเอส จึงจัดเป็นกระบวนการที่สามารถเพิ่มจำนวนเกษตรกรรายย่อยและเพิ่มสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านระบบการรับประกันคุณภาพ ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศได้อย่างยั่งยืน

5. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ที่สนับสนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัย โครงการจัดการความรู้การวิจัยเพื่อการใช้ประโยชน์เชิงชุมชนสังคม ประจำปี 2561 เรื่อง การถ่ายทอดองค์ความรู้ พี จี เอส เพื่อเพิ่มรายได้เกษตรกรรายย่อย

6. รายการอ้างอิง

- กองวิจัยและพัฒนาการจัดการที่ดิน, 2558, คู่มือแนวทางการรับรองเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม (พีจีเอส), กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรุงเทพฯ, 71 น.
- ณัชชา ลูกรักษ์, ดุสิต อธิวุฒัน และธีระ สินเดชารักษ์, 2556, ปัญหาและอุปสรรคในการปรับเปลี่ยนเพื่อการผลิตพืชผักอินทรีย์ของเกษตรกรจังหวัดราชบุรีที่ผ่านการอบรมโครงการพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์, Thai J. Sci. Technol. 2(2): 125-133.
- ดุสิต อธิวุฒัน, จินตนา อินทรมงคล, สมชัย วิสารทพงศ์, ปริญญา พรสิริชัยวัฒนา และลักษมี เมตปราณี, 2559, มาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วมคืออะไร?, Thai J. Sci. Technol. 5(2): 119-134.
- ธีราง พันธูตะ, 2550, การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผัก หมู่ที่ 5 ตำบลห้วยทราย อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ลพบุรี.
- บุญธรรม จิตต์อนันต์, 2540, ส่งเสริมการเกษตร, พิมพ์ครั้งที่ 2, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ.
- มูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย, 2558ก, มาตรฐานเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม, กรุงเทพฯ, 28 น.
- มูลนิธิเกษตรอินทรีย์ไทย, 2558ข, แนวทางการตรวจ

เยี่ยมฟาร์มเพื่อนในระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วม, กรุงเทพฯ, 23 น.

- ยิ่งศักดิ์ ไกรพินิจ, ธีระวัฒน์ จันทิก และพิทักษ์ ศิริวงศ์, 2560, การจัดการการเกษตรสมัยใหม่ของประเทศไทย, ว.วิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ 12(2): 115-127.
- ฤทัยชนก จริงจิตร, 2556, เจาะลึก "Smart Farmer" แค่แนวคิดใหม่ หรือจะพลิกโฉมการเกษตรไทย, แหล่งที่มา : <http://tpso.moc.go.th/img/news/1074-img.pdf>, 8 มีนาคม 2560.
- สมาพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ, 2558, ระบบการรับรองอย่างมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาจากบราซิล อินเดีย นิวซีแลนด์ อเมริกา ฝรั่งเศส, สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, กรุงเทพฯ, 112 น.
- สรรธรรม เกดตะพันธ์ุ, กฤติเดช อนันต์, ดุสิต อธิวุฒัน และลักษมี เมตปราณี, 2561, ผลของการใช้ระบบการรับรองแบบมีส่วนร่วม (พีจีเอส) ในชุมชนเกษตรอินทรีย์, Thai J. Sci. Technol. 7(4): 333-354.
- สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2552, มาตรฐานสินค้าเกษตร มกษ. 9000 เล่ม1-2552 เกษตรอินทรีย์ เล่ม 1 : การผลิต แปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตผลและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรุงเทพฯ, 41 น.
- สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ, 2554, มาตรฐานสินค้าเกษตร มกษ. 9000 เล่ม 2-2554 เกษตรอินทรีย์ เล่ม 2 : ปลอดภัยอินทรีย์, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรุงเทพฯ, 31 น.
- อภิชาติ ไจอารีย์, 2561, แนวทางการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์เพื่อสร้างความมั่นคง ด้านอาหารปลอดภัยสำหรับชุมชน : บทสะท้อนจากภาคปฏิบัติการ, ว.มหาวิทยาลัยศิลปากร 3(5): 1-17.

- Chandra, K., 2014, The global PGS newsletter IFOAM: PGS India- PGA operated by the government of India 4(8): 1-8.
- FAO/WHO Codex Alimentarius Commission, 2007, Guidelines for the production, processing, labeling and marketing of organically produced foods, CAC/GL 32-1999, Rome.
- FAO, IFOAM and UNCTAD, Summary Report International Task Force on Harmonization and Equivalence in Organic Agriculture 2003-2008, Available Source: http://r0.unctad.org/trade_env/itf-organic/meetings/itf8/ITF_Summary_Report_081216db_%20final.pdf, Feb. 9, 2016.
- IFOAM, International Federation of Organic Agriculture Movement: Principle of Organic Agriculture, Available Source: <http://www.ifoam.org>, March 4, 2009.
- IFOAM, The Full Diversity of Organic Agriculture: What we call Organic, Available Source: <http://www.ifoam.org/press/positions/full-diversityorganic-agriculture.html>, February 1, 2013.
- IFOAM, PGS, Available Source: http://www.ifoam.org/about_ifoam/standards/pgs.html, May 14, 2014.
- IFOAM, Policy Brief: How Government Can support participatory guarantee system, Available Source: http://www.ifoam.bio/sites/default/files/page/files/policybrief-howgovernmentscansupportpgs_0.pdf, February 21, 2015.
- IFOAM, ORGANIC 3.0 for Truly Sustainable Farming & Consumption, Available Source: <http://www.ifoam.bio/en/organic-policy-guarantee/organic-30-next-phase-organic-development>, February 9, 2016.
- ISEAL, P035 ISEAL Common Requirement for the Certification of Producer Groups, Public Version 1, November 2008, Available Source: <http://www.isealalliance.org/resources/p035-iseal-common-rqmts-for-producer-group-cert-v1-nov08>, March 11, 2009.
- UNCTAD, FAO and IFOAM, 2012, Guide for Assessing Equivalence of Organic Standards and Technical Regulations (EquiTool) Version 2 by Global Organic Market Access.
- UNCTAD-UNEP CBTF, Best Practices for Organic Policy – What developing country Governments can do to promote the organic agriculture sector, Available Source: http://www.ifoam.org/growing_organic/cbtf_bestpractices_unep_unctad.php, February 19, 2016.